

II. A HONFOGLALÁS TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

8. Györffy György válogatásából, 1974.

Az orkhoni feliratok

Az Ég rendelkezéséből, s mert így kívánta az én jósorsom, kagán lettem. Amint a trónra ültem, mind összegyűjtöttem a nincstelen és nyomorult népet, s a szegény népet gazdaggá tettem, a kisszámú népet megsokasítottam. Vagy lehet-e valami valótlanság az én szavaimban?

Hallgassátok ezt meg, ti türk bégek és nép! Bevéstem ide, hogy a türk népet összegyűjtvén, hogyan szerveztétek meg a birodalmat, de azt is bevéstem ide, hogy rossz útra térvén, hogyan hullottatok szét. Minden szavamat, amit hozzátok intéztem, bevéstem az emlékkőbe. Azt látván, ismerjétek meg azokat, ti most élő türk bégek és nép! Vagy tévedhettek-e, ti bégek, ti, akik a trónra tekintetek?!

De fent a türk Ég és a szent türk Föld-Víz határozott: Felemelte atyámat, Elteris kagánt, s anyámat, Elbilge katunt, az ég csúcsáról segítvén őket, hogy a türk nép ne pusztuljon el, hogy újból nép legyen.

Atyám, a kagán tizenhét emberrel indult el. Amint elterjedt a hír, hogy kifelé vonul, a városban levők a hegyekbe vonultak, a hegyen lakók a völgyekbe szálltak, s összegyűlvén, hetvenre szaporodtak. S mert az Ég erőt adott nekik, kagán atyám serege a farkasokhoz vált hasonlónvá, ellenségei a bárányokhoz lettek hasonlónvá. Hadat vezetvén keletre és nyugatra, összegyűjtötte és megszaportotta őket, s összesen hétszázan lettek.

Mikor számuk hétszázra növekedett, őseim törvényei szerint megszervezte és új életre keltette a népet, melynek nem volt birodalma és kagánja, a népet, mely rabszolgává és rabszolganővé lett, a népet, mely türk törvényeit elhagyta. Megszervezte azután a tölisz és tardus népet, jagbut és sadot rendelt számukra. Délen a kínai nép volt az ellensége, északon Báz kagán és a tokuz oguz nép volt az ellensége, a kirgiz, kurikán, harminc tatár, kitaj, tatabi, mind ellensége volt... Negyvenhétszer vonult hadba, s húsz csatát vívott. Mivel az Ég úgy rendelte, elvette a birodalmat azoktól, akiknek birodalmuk volt, megfosztotta kagánjuktól azokat, akiknek kagánjuk volt, az ellenséget meghódította, akiknek térde volt, földre kényszerítette, akiknek feje volt, meghajlítottatta.

Miután ily nagy birodalmat és hatalmat szerzett, meghalt az én kagán atyám. Elsőnek Báz kagán balbalját helyeztük le kagán atyám sírjára.

Azután nagybátyám vette át a hatalmat. Mikor kagán bátyám trónra ült, újból megszervezte és felemelte a türk népet, gazdagokká tette a szegényeket, megsokasította a kisszámú népet. Én magam a tardus nép sadja voltam kagán bátyám uralkodása alatt. Keletre a Zöld folyóig és a Santung síkságig vezettünk sereget kagán bátyámmal, nyugatra a Vaskapuig vezettünk hadat, a Kögmen hegységen túl, a kirgizek földjéig vezettünk hadat. (18) Összesen huszonötször vonultunk hadba, és tizenháromszor ütköztünk meg. Elvettük a birodalmat attól, akinek birodalma volt, megfosztottuk kagánjától azt, akinek kagánja volt, térdre kényszerítettük azt, akinek térde volt, fejet hajtattunk azzal, akinek feje volt.

Ibn Ruzsza

A besenyők országa és a bolgárok közé tartozó' .sz.k.l-ek országa között van a magyarok határai közül az első (szélső) határ.

A magyar pedig a türkök egyik fajtája.

Főnökük 20 000 lovassal vonul (lovagol) ki.

Főnökük neve K.nde (Künde vagy Kende).

Ez azonban csak névleges címe királyuknak, minthogy azt az embert, aki királyként uralkodik fölöttük, Dzs.la-nak (Dzsila vagy Dzsula, Gyula) hívják. Minden magyar a Dzsila nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.

Sátraik (boltozott jurtaik) vannak, és együtt vonulnak a sarjádó fűvel és a zöld vegetációval. „Bárhova is mennek, együtt utaznak egész rakományukkal és raktárakkal, (az uralkodó) kísérelével és a trónussal, a sátrakkal és az állatokkal.”

Országuk kiterjedt, „hossza és szélessége száz-száz farszakh”. Egyik határunk a Róm- (Bizánci-, vagyis Fekete-) tengert éri, amelybe két folyó ömlik. Ezek közül egyik nagyobb, mint a Dzsahún (Amu-Darja). Lakhelyeik e két folyó között vannak. Amikor eljönnek a téli napok, mindegyikőjük ahhoz a folyóhoz húzódik, amelyikhez éppen közelebb van. Ott marad télire és halászik. A téli tartózkodás ott alkalmasabb számukra.

A tőlük balra (nyugatra), a szlávok oldalánál levő folyónál egy bizánciakhoz tartozó nép lakik. Mindannyian keresztények és w.n.n.d.r-nak (nándor = bolgár) hívják őket. Többen vannak, mint a magyarok, de gyengébbek náluk.

E két folyó közül az egyiket Atilnak (Don), a másikat Dunának hívják. Amikor a magyarok a (Duna) folyó partján vannak, látják (ezeket) a nándorokat.

A nándorok felett, a folyó partján, egy nagy hegy (Kárpátok) van. Ennek a hegynek az oldalánál egy folyó tűnik elő. A hegy mögött pedig egy keresztény nép él, amelyet m.r.dá-nak (m.r.wá-nak) neveznek. Közöttük és a nándorok között tíz napi járóföldnyi út van. (A morva) nagy lélekszámú nép. Ruházatuk emlékeztet az arabokéire: turbánból, ingből és kabátból áll. Veteményeik és szőlőik vannak. Vizeik a föld színén folynak. Föld alatti csatornáik nincsenek. Azt mondják, hogy többen vannak, mint a bizánciak, és hozzájuk (a bizánciakhoz) tartozó külön nép. Leginkább az arabokkal kereskednek.

Az a folyó pedig, amelyik a magyaroktól jobbra (keletre) van, a szlávok felé, majd onnan a kazárok vidékei felé folyik. A két folyó közül ez a nagyobbik.

A magyarok országa bővelkedik fákban és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van.

(Állandóan) legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk. Súlyos élelmiszer-adókat vetnek ki rájuk, és úgy kezelik őket, mint foglyaikat.

A magyarok tűzimádók.

Meg-megrohanják a szlávokat és oroszokat, és addig mennek a parton, amíg a bizánciak országának egy kikötőjéhez nem érnek, amelynek K.r.kh (Kercs) a neve.

Azt mondják, hogy a kazárok régebben körülsáncolták magukat a magyarok és az országgal szomszédos más népek ellen.

Amikor a magyarok Kercsbe érnek, az eléjük menő bizánciakkal vásárt tartanak. Azok (a magyarok) eladják nekik a rabszolgákat és vesznek bizánci brokátot, gyapjuszőnyeget és más bizánci árukat.

(Ezek) a magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek, nagy testűek, vagyonszak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek. Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak.

Állandóan portyára mennek a szlávok ellen. A magyaroktól a szlávokig tíz napi járőrföldnyi út van. A szlávok országának határvidékeihez közel egy város van.

Leánykérés alkalmával náluk az a szokás, hogy amikor a leányt megkérik, vételárát visznek a leány gazdagságával arányban, több vagy kevesebb állatot. Amikor a vételár meghatározására összeülnek, a leány atyja a vőlegény atyját saját házába viszi és mindent összegyűjt, amiye csak van coboly-, hermelin-, mókus-, nyestprémből és rókamálból, a brokát ruhahuzatokkal és mindenféle bőrrel egyetemben tíz bőrruhára valót. (Mindezt) egy szőnyegbe göngyölíti és a vőlegény atyjának lovára kötözi, majd hazaküldi őt. Akkor az mindent elküld neki (a leány atyának), amire csak szükség van az előre megállapított vételárhoz: állatot, pénzt, ingóságot, – és akkor hazaviszi a leányt.

Ibn Fadlán

A kazárok királyát kagánnak nevezik. Ő minden négy hónapban csak egyszer jelenik meg nyilvánosan, egyébként teljes visszavonultságban él. Őt magát Nagy-kagánnak, helyettesét pedig Kagán-behnek hívják. Az utóbbi vezeti a seregeket és igazgatja azok ügyeit. Ő intézi az államügyeket, ő foglalkozik velük, ő jelenik meg nyilvánosan (a nép előtt), és ő vezeti a portyákat. Neki vetik alá magukat a szomszédos királyok.

(A Kagán-beh) minden nap a Nagy-kagán színe elé járul, megalázva magát isten színe előtti alázattal. Nem járul eléje csak mezítláb, miközben kezében egy darab fát visz. Amikor köszönti őt, meggyújtja ezt a fát előtte, majd amikor meggyújtotta, a király mellé ül a trónusra, jobb keze felől. Utána egy másik ember következik méltóságban, akit K.n.d.r- (valószínűleg Kündü-) kagánnak neveznek, azután pedig egy másik, akit Dzsáw.s.gh.j.r-nak hívnak.

A Nagy-király szokásai közé tartozik, hogy nem ül az emberekkel, és nem is beszél velük. Őhöz nem mehet be senki azokon kívül, akiket említettünk. A feloldás és megkötés joga az egyes ügyekben, továbbá a büntetések kiszabásának intézése és az államügyek irányításának terhe helyettesének, a Kagán-behnek a kötelessége.

A Nagy-királyok temetési szokásaihoz tartozik, hogy a Nagy-királynak, amikor meghal, egy nagy udvart építenek, amelyben húsz ház van. Minden egyes házban sírt ásnak neki. Ezután követ törnek olyan apróra, mint a por(szem), szétszórják benne, majd oltatlan meszet dobnak rá. Az udvar alatt egy folyó van, mégpedig egy nagy folyó, amelynek vize áramlik. Ezt a folyót a sír fölött vezetik át: azt mondják, azért, hogy ne férjen hozzá se ördög, se ember, se férgek, se csúszómászók. Amikor megvolt a temetés, mindazokat, akik a temetésen részt vettek, lefejezik, hogy senki se tudja, hogy melyik házban van (a király) sírja. Ezt a sírt egyébként „paradicsom”-nak nevezik és azt mondják: „Bement a paradicsomba”. Minden házat arannyal átszótt brokát fed.

A kazár király szokásai közé tartozik, hogy huszonöt feleséget tart. Feleségei közül mindegyik a vele szomszédos királyok leányai közül származik. A király vagy békésen, vagy erőszakkal veszi el őket. Van még hatvan rabszolgalánya és ágyasa is, valamennyi rendkívül szép. Mindegyik feleségének, akár szabad nő, akár ágyas, külön palotája van, amelynek kupolája százds-fával van burkolva.

Ha a király kilovagol, akkor egész serege kivonul vele, tekintettel arra, hogy ő kilovagolt, mégpedig úgy, hogy egy mérföld távolság van közöttük. Ha bármelyik alattvalója megpillantja őt, teljesen arcra borul előtte, és nem emeli fel fejét mindaddig, amíg el nem haladt mellette.

A (Nagy-királyok) uralma negyven esztendő, s ha csak egyetlen nappal is túlha-

ladtak ezen, megölik őket alattvalóik és kíséretük, és ezt mondják: „Már megfogyatkozott értelme és meggyengült ítélete.”

Ha a király valahova sereget küld, az semmi szín alatt hátat nem fordít, mert ha megfutamodik, mindenkit megölet (a király), aki csak visszatér hozzá. A vezéreket és saját helyettesét pedig, ha megfutamodnak, maga elé rendeli, odaviteti feleségeiket és gyermekeiket is, és szemük láttára másnak adja őket. Ugyanúgy tesz lovaikkal, ingósaikkal, fegyvereikkel és szállásaikkal is. Néha mindegyikőjüket kettévágatja vagy keresztre feszítetteti, vagy nyakuknál fogva fára kötteti őket, néha pedig, ha kegyet akar gyakorolni velük szemben, lovásszá fokozza le őket.

A kazár királynak egy nagy város van az Atil folyó mellett, amely két részből áll. Az egyikben laknak a mohamedánok, a másikban a király és kísérete. A mohamedánok fölé a király egyik apródja van rendelve, akinek Kh.z a neve. Ő mohamedán, és illetékes a kazárok földjén lakó és a kereskedelmi ügyekben odautazó mohamedánok minden jogügyletében. Rajta kívül senki sem vizsgálhatja meg ügyeiket, és nem hozhat döntést bennük.

A mohamedánoknak ebben a városban egy pénteki mecsetjük is van, amelyben az istentiszteletet végzik, s ahol péntekenként megjelennek. A mecsetnek magas minaretje van és számos müezzinje. Mikor a hidzsra 310. évében (i. sz. 922–923) eljutott a királyhoz a hír, hogy a mohamedánok lerombolták a Dár al-Báb.n.dzs-ban levő zsinagógát, ő is leromboltatta a minaretet, és megölette a müezzineket, és ezt mondta: „Ha nem félnék, hogy az iszlám országában egyetlen zsinagóga sem marad, elpusztíttatnám a mecsetet is.”

A kazárok és királyuk zsidó. A szlávok és többi szomszédaik is alattvalóik voltak, szolgálai alázattal fordultak feléjük, és engedelmességet tanúsítottak velük szemben.

Bölcs Leó: Taktika

Mások pedig a sereg egy részét állítják lesbe, s nem a nagyobb részét, hanem a kisebbet. Az összecsapás megtörténtével azok, akiket előre állítottak, szándékosan futásnak erednek, és ha az ellenség hadirend nélkül végzi az üldözést, miután azok túlhaladtak a leshelyen, a lesben állók előjönnek és az ellenség mögött háttába kerülnek. Azután az előre meghatározott jelre a megfutamodók is visszafordulnak, és közreveszik őket. Ez többnyire az északibb és szkíta népeknél szokott előfordulni, mint például a türköknél és a hozzájuk hasonlóknál, mert ezek hadirend nélküliek...

Mert a népek közül némelyek, mint pl. a türkök, üldözés közben nem csatarendben támadnak rá az üldözöttekre, minek következtében könnyebben éri őket baj a csatarendben visszavonuló üldözők részéről, ha azok visszafordulnak.

Mások viszont hidegvérrel és hadirendben üldöznek, miért is az ellenük visszafordulóknak nem arra kell törekedniük, hogy szembekerüljenek velük, hanem hogy, mint mondtuk, oldalvást és hátba támadják őket.

Minthogy türköket említettem, úgy vélem, hogy nem hiábavaló annak megvilágítása, hogy hogyan fejlődnek csatarendbe, és hogyan kell velük szemben csatarendbe állni, minthogy kellő tapasztalásból tanultunk, felhasználván őket szövetségeseiként, amikor a bolgárok megszegték a békeszerződést és Thrákia vidékeit lerohanták. Az Istenünk, Krisztus, a mindenség királya ellen elkövetett esküszegést megtorló igazságszolgáltatás sietett nyomban rájuk mérni a büntetést. Minthogy a mi haderőink el voltak foglalva a szaracénekkal, az isteni gondviselés a rómaik helyett a türköket vetette harcba a bolgárok ellen. Miután a mi császári felségünk hajóhada segítségével nyújtván, átszállította őket az Isztroszon, ezek három csatában tönkrever-

ték a bolgároknak a keresztények ellen gonoszul fegyvert fogó seregét, s mintegy hóhér gyanánt küldettek ellenük, nehogy a keresztény rómaiak keresztény bolgárok vérével készakarva beszennyezzék magukat.

A szkíta népeknek tehát, mondhatni, egyforma életmódjuk és szervezetük van: sok fő alatt állnak, és a dolgokkal szemben közönyösek: általában nomád életet élnek. Csupán a bolgárok és kívülük még a türkök népe fordít gondot hadirendre, mely hasonló náluk, s így a többi szkíta népnél nagyobb erővel vívják a közelharcokat, és egy főnek az uralma alatt állnak.

Ámde szólni fogunk a türkök szervezetéről és hadirendjéről, mely keveset vagy mit sem különbözik a bolgárokétól; hogy férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzven, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.

Ez a nép tehát, amely egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket áll ki elkövetett vétkeiért, s nem szeretet, hanem félelem tartja őt féken; a fáradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacolnak a hősséggel és faggal és a szükségesekben való egyéb nélkülözéssel, mint afféle nomád nép.

A türkök törzsei fürkészők és szándékaikat rejtegetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, telhetetlen kincsszomj rabjai; semmibe se veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg, sem ajándékokkal nem elégszenek meg, hanem mielőtt az adottat elfogadnák, fondorlaton és szerződészegesen törnek a fejüket.

Ügyesen kilesik a kedvező alkalmakat, és ellenségeiket nem annyira karjukkal és haderejükkel igyekeznek leverni, mint inkább csel, rajtaütés és a szükségesekben való megszorítás útján.

Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldöztetés közben azonban inkább íjokkal szerzik meg az előnyt.

De nemcsak ők maguk viselnek fegyvert, hanem az előkelők lovainak szügyét is vas vagy nemez fedi.

Sok gondot fordítanak rá, hogy gyakorolják magukat a lóhátról való nyilazásban is.

Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett, részint pedig sokaság látszatának keltése végett.

Nem ütnek körülárkolt tábornok, mint a rómaiak, hanem a háború napjáig nemzetiségek és törzsek szerint szétszéledve, télen-nyáron folyvást legeltetik lovaikat; háború idején pedig a szükséges lovakat maguk mellett tartva és béklyóba verve őrzik türk sátraik közelében a csatarendbe állás idejéig; s a csatarendbe álláshoz éjnek idején kezdenek.

Őrseiket messzire sűrűn egymás mellé helyezik el, nehogy egykönnyen rajtaütés érje őket.

A harcban nem mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören összekötve egymással az ezredek, melyeket csak kis közök választanak el, hogy egyetlen csatasornak látszódjanak.

A derékhadon kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig szorongatott csapatrészt megsegítésére tartogatnak. Málhájuk a csatasor mögött a közelben van, a csatasortól jobbra vagy balra egy vagy két mérföldnyire, s csekély őrséget is hagynak vele.

Gyakran egy kötélre vévén a felesleges lovakat, hátul, azaz a csatasor mögött annak védelmére helyezik el. A harc vonal rendjének mélységét, azaz a sorokat nem egyformán alakítják, inkább a mélységre fordítván gondot, hogy a harc vonal vastag legyen, és az arc vonalat egyenletessé és tömörre teszik.

Jobbára a távolharcban, a lesbenállásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket.

Hogyha pedig megfutamították ellenfeleiket, minden egyebet félretesznek és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra sem gondolva, mint az üldözésre. Mert nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel, hanem mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget, minden eszközt felhasználva e célból.

Ha pedig valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy pontosan kipuhatolják, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy az ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék vagy ezeket tetszés szerinti egyezsége rábíráják, oly módon, hogy eleinte enyhébb feltételeket szabnak, majd ha ezekben az ellenség belement, más, nagyobb dolgokkal hozakodnak elő.

Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelő hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát.

Ütközet idején főleg a hadirendben álló gyalogos alakulat fog nagy kárt tenni bennük, amely ártalmukra van nekik, akik a lovasok és lóról le nem szállnak, mert gyalogosan nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek fel.

Hátrányos nekik a lapályos és pusztai vidék is, továbbá a lovasság sűrű csatasora, mely szakadatlanul nyomukban van.

Hátrányos nekik a fegyveres kézitusa is és az éjjeli támadások, melyek biztos sikerűek abban az esetben, ha a támadók egyik része hadirendben áll, a másik része pedig rejtve marad.

Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása

A besenyőkről és türkökről

A türkök nemzetsége szintén nagyon retteg és fél az említett besenyőktől, mint-hogy gyakran szenvedett tőlük vereséget, és már-már a teljes pusztulás szélén volt. Ezért a türkök szemében mindig félelmetesnek számítanak a besenyők, s ezek féken tartják őket.

A besenyőkről, oroszokról és türkökről

Ha a rómaiak császára a besenyőkkel békében van, sem az oroszok, sem a türkök nem tudnak fegyveres erővel rátörni a rómaiak birodalmára, de még nagy és mértéktelen követeléseket sem támaszthatnak pénzben és árucikkekben a rómaiakkal szemben a béke fejében, mert félnek e nép haderejétől, amelyet a császár ellenük fordíthat, mialatt ők a rómaiak ellen hadat viselnek. Mert a besenyők, amennyiben kötelezi őket a császár iránti barátságuk, és az ő levelei és ajándékai megnyerik őket, könnyen rátörhetnek mind az oroszok, mind a türkök földjére, asszonyaikat és gyermekeiket rabságba ejthetik és földjüket végigzsákmányolhatják.

A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevével Levedianak neveznek, amely vajdát tulajdonnéven Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többi is, vajdának hívták. Ezen a helyen, az imént említett Levedianában folyik a Chidmasz folyó, melyet Chingilúznak is neveznek. De abban az időben nem türköknek mondták őket, hanem valamilyen okból szárvartü ászfalúnak nevezték. A türkök hét törzsből állot-

tak, de sem saját, sem idegen fejedelem felettük soha nem volt, hanem valamiféle vajdák voltak közöttük, akik közül az első vajda volt az előbb említett Levedi. Együtt laktak a kazárokkal három (háromszáz?) esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagán, vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szülessen, de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket. A besenyők pedig, akiket korábban kangarnak neveztek (ugyanis ez a kangra név náluk a nemes származás és vitézség értelmében volt használatos), ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzve, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére telepedni. Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szávartü aszfalünak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérével, Levedivel nyugatra ment lakni, az Ételküzü nevezetű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik. Kevés idő múltával az a kagán, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kagánjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagán azt mondta neki, hogy: „Azért hívtunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy, és a türkök közt az első, nemzeted fejedelmévé emeljük, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.” Ő pedig válaszolva a kagánnak, azt mondta, hogy: „Nagyra veszem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztséghez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád; ezek közül akár az az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll.” Megtetszett annak a kagánnak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszéltek ezt a türkökkel, a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségéből lesz Turkia fejedelme. Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván, földet kerestek, ahol megtelepedhettek, s jövén, ők meg elűzték Nagy Moravia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak. És attól fogva a türkök nem vették fel a harcot a besenyőkkel. A türköknek amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és meglátogatják őket és gyakran hoznak választ tőlük ezeknek.

A kabarok és a türkök törzseiről

Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt, előbb említett törzse, második a Nyeikié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügyermatúé, ötödik a Tarjáné, hatodik Jeneh, hetedik Keri, nyolcadik Keszi. És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le. Ezután Leó, a krisztusszerető és dicső császár hívására átkeltek a Dunán, és megtámadván Simeont, teljesen legyőzték, és iramukban egészen Preszlavig hatoltak, és bezárván őt Mundraga várába, visszatértek saját földjükre. Abban az időben Liüntika, Árpád fia volt a fejedelmük. Miután

azonban Simeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött, és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnan. Miután pedig a türkök visszatértek, és földjüket ilyen pusztán és feldúlva találták, letelepedtek arra a földre, melyen ma is laknak, s amelyet, mint mondtunk, a folyók fenti elnevezése szerint neveznek. Azt a helyet pedig, amelyen a türkök korábban voltak, az ott keresztülmenő folyó nevével Ételnek és Küzünek nevezik, s mostanában a besenyők lakják. A türkök pedig a besenyőktől elűzve, elmentek és eltelepedtek arra a földre, amelyen most laknak. Ezen a helyen vannak bizonyos régi emlékek: az első, ahol Turkia kezdődik, Trajánusz császár hídja, azután még háromnapos útra ettől a hídtól Belgrád, amelyben a szent nagy Konstantin császár tornya is van, és ismét a folyó visszakanyarodásánál van az úgynevezett Szirmium, Belgrádtól kétnapos útra, és azokon túl a keresztületlen Nagy Moravia, melyet a türkök megsemmisítettek, s amelyen előbb Szvatopluk uralkodott.

Ezek az Isztrosz folyó menti emlékek és elnevezések, ami pedig ezektől felfelé esik, ahol Turkia egész szállásterülete van, azt mostanában az ott folyó folyók nevével nevezik el. A folyók ezek: első folyó a Temes, második folyó a Tútisz (Bega), harmadik folyó a Maros, negyedik folyó a Kőrös, és ismét egy másik folyó a Tisza. A türkök közelében vannak keleti oldalon a bolgárok, ahol őket az Isztrosz folyó választja el, amelyet Dunának is neveznek, észak felé a besenyők, nyugatabbra a frankok, dél felé pedig a horvátok. A türköknek ez a nyolc törzse nem engedelmeskedik csak a maga fejedelmének, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak. Első fejük az Árpád nemzetségéből sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van fejedelme minden törzsnek is.

Tudnivaló, hogy a jila és a karcha nem tulajdonnév, hanem méltóság.

Tudnivaló, hogy Árpád, Turkia nagy fejedelme négy fiat nemzett: elsőnek Tarkacsut, másodiknak Jeleget, harmadiknak Jutocsát, negyediknek Zoltánt.

Tudnivaló, hogy Árpád első fia, Tarkacsu nemzette fiát, Tevelit, a második fiú, Jeleg nemzette fiát, Ezeleget, a harmadik fiú, Jutocsa nemzette fiát, Falicsit, a mostani fejedelmet, a negyedik fiú, Zoltán nemzette fiát, Taksonyt.

Tudnivaló, hogy Árpád fiai mind meghaltak, de unokái, Fali, Tasi és Taksony életben vannak.

Tudnivaló, hogy Teveli meghalt, és az ő fia barátunk, Termacsu, aki a minap jött fel Bulcsúval, Turkia harmadik fejedelmével és karchájával.

Tudnivaló, hogy Bulcsú, a karcha, Kalinak, a karchának a fia, és hogy a Kali tulajdonnév, a karcha méltóság, valamint a jila is, amely nagyobb a karchánál.

Orosz évkönyvek

(Év nélkül.) Hosszú idő múlva a szlávok a Duna mentén telepedtek meg, ahol ma a magyar és bolgár föld van. És ezek közül a szlávok közül sokan széledtek el a földön, saját nevet véve fel a helytől, ki hol telepedett meg. Mikor a frankok rátörtek a dunai szlávokra és közéjük telepedtek és erőszakoskodtak rajtuk, a szlávok egy része elment és a Visztula mentén szállt meg...

Mikor pedig a szláv nép, mint mondtunk, a Duna mellett élt, a szkítáktól, mégpedig a kazároktól jöttek, akiket bolgároknak neveznek, és letelepedtek a Duna mentén, és a szlávok elnyomói lettek. Majd azután fehér magyarok jöttek, és örökölték a szlávok földjét, miután elkergették a frankokat, akik azelőtt foglalták el a

szlávok földjét. Ezek a magyarok ugyanis Herakleiosz császár (610–641) korában jelentek meg, aki megtámadta Hozdroj perzsa császárt. És ebben az időben voltak az avarok is, akik harcoltak Herakleiosz császárral, és kevés híja, hogy el nem fogták...

Ezek után jöttek a besenyők, majd a fekete magyarok mentek Kijev mellett, később Oleg idejében...

6406. (898.) év. Vonultak a magyarok Kijev mellett a hegyen keresztül, amelyet ma magyarnak nevezünk. Megérkezvén a Dnyeperhez, megállottak sátraikkal, mert úgy vándoroltak, mint a kunok. Megjövén kelet felől, és átvergődvén a hegyeken keresztül, amelyeket magyar hegyeknek neveznek, hadakozni kezdtek az ott élő frankokkal és szlávokkal. Előbb ugyanis szlávok éltek ott, és a frankok elfoglalták a szláv földet, azután meg a magyarok elűzték a frankokat, és örökölték azt a földet, és letelepedtek a szlávokkal, alávétvén őket maguknak, és azóta nevezik magyar földnek. És elkezdtek a magyarok hadat viselni a görögökkel, és feldúlták a trák és makedón földet egészen Szalonikiig, és elkezdtek haddal járni Morvára és a csehekre. Egy szláv nyelvet alkottak ugyanis a Duna mentén lakó szlávok, akiket a magyarok leigáztak, és Moravia, és a csehek, és a lengyelek, és a poljánok, akiket ma oroszoknak hívnak. Először a morvák számára fordították le a szent könyveket, amely írást szlávnyak neveznek, amely megvan Oroszországban és a dunai Bulgáriában is.

6410. (902.) év. Leó császár felfogadta a magyarokat a bolgárok ellen. A magyarok pedig érkezvén, pusztították az egész bolgár földet. Simeon azonban a magyarok ellen fordult, de a magyarok ellene indultak, és megverték a bolgárokat, Simeon alig menekült meg Szilisztriában.

6442. (934.) év. Először mentek a magyarok Bizánc ellen, és pusztították az egész Tráciát; Római császár azonban békét kötött a magyarokkal.

6451. (943.) év. Újból mentek a magyarok Bizánc ellen, de békét kötve, visszatértek hazájukba.

A magyarok története

(26) ... Jézus Krisztus megtestesülésének 888. évében a magyarok, vagyis hunok, akiket latinul Ungarusoknak neveznek, újból beköltöztek Pannóniába. Átvonultak a besenyők és fehér kunok országán, Szuszdalon és Kijev városán, majd a havasokon átkelve egy tartományba értek, ahol számtalan sas láttak, s itt e sasok miatt nem maradhattak, mivel a sasok úgy zúdultak le rájuk a fákról, mint a legyek, s barmaikat és lovaikat felfalva elpusztították. Az Isten ugyanis azt akarta, hogy gyorsabban szálljanak alá Magyarországra. Innen a hegyeken három hét alatt keltek át, s elérkeztek Magyarország végeire, tudniillik Erdélybe, az említett népek akarata ellenére. Itt hét földvárat építettek feleségeik és vagyonuk őrzésére, s egy ideig itt maradtak. Ezért a németek ettől a naptól kezdve ezt a tartományt Siebenbürgennek, azaz „hét vár”-nak nevezik.

(28) A hét vezér között Álmos fia Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb, aki Ügek fia Előd unokája volt. Az ő atyját, Álmost, Erdélyországban megölték, nem mehetett ugyanis be Pannóniába. Erdélyben tehát megpihentek és barmaikat erőhöz juttatták. Hallván pedig a lakosoktól a föld jóságát, hogy a Duna a legjobb folyóvíz, és hogy annál a tájnál a világon jobb föld nincsen, tanácsot tartottak, és Künd fiát, Kusidot követül küldték, hogy menjen és tekintse meg az egész földet, és ismerje ki a föld lakosait. Midőn Kusid Magyarország közepére érkezett és a Duna mellékére ereszkedett, a helyet gyönyörűségnek, a földet körös-körül jónak és termékenynek, a folyó vizét és rétjeit kitűnőeknek találta, s megtetszett neki. Azután a tartomány

Szvatopluk nevű fejedelméhez ment, aki Attila után uralkodott. Köszöntötte őt övéi nevében, és előadta az okot, amiért jött. Ezt hallván, Szvatopluk nagyon megörült, mert azt gondolta, hogy telepesek, s azért jönnek, hogy a földet műveljék. Ezért a követet örömmel küldte vissza. Kusid pedig megtöltvén kulacsát a Duna vizéből, megrakván tömlőjét perjefüvel, és mutatót vevén a fekete homokos földből, visszatért övéihez. S amint elbeszélte mindent, amit hallott és látott, nagyon megörültek. A kulacs vizet, a földet és a füvet megmutatta nekik. Megízlelvén, úgy látták, hogy a föld igen jó, vize édes és legelőjén olyan füvek teremnek, mint amelyenkről a követ beszélt. Árpád pedig övéitől körülvéve, ivókürtjét megtöltötte a Duna vizéből, és az összes magyar előtt a kúrtre a mindenható Isten kegyelmét kérte, hogy az úr azt a földet engedje nekik örökre. Amint szavait végezte, a magyarok háromszor kiáltották: „Isten, Isten, Isten!” Ekkor találták fel ezt a szokást, amely a magyaroknál a mai napig megvan. Azután visszaküldték ugyanazt a követet közmegegyezéssel az említett fejedelemhez, és földjéért egy nagy fehér lovat küldtek neki arabiai arannyal megaranyozott nyereggel és aranyos fékkel. Ennek láttára a fejedelem még jobban megörült, mert úgy vélte, hogy azt, mint holmi telepesek, a földért küldötték. A követ pedig azt kérte a fejedelemtől, hogy adjon földet, füvet és vizet. A fejedelem erre elmosolyodva mondotta: „Vegyenek, amennyit akarnak ezért az ajándékért!” S így a követ visszatért övéihez. Erre Árpád és a hét vezér benyomult Pannóniába, nem mint jövevény, hanem mint a föld örökös jogú birtokosa. Ekkor másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezzel az üzenettel bocsátották el: „Árpád és emberei azt mondják neked, hogy azon a földön, amelyet megvettek, ne maradj tovább semmiképpen, mivel a földedet lovon, füvedet féken, vizedet nyergen megvették, és te szegénységed és kapzsiságod miatt a földet, füvet és vizet nekik engedted!” Midőn a fejedelemnek elmondták az üzenetet, így szólt: „Azt a lovat üssék agyon bunkósbottal, a féket dobják a rétre, a nyeret pedig vessék a Duna vizébe!” Mire a követ így szólt: „S aztán az én uramnak mi kára lesz belőle? Ha a lovat agyonütöd, az ő kutyáinak adsz eledelt; ha az aranyos féket a fűbe dobod, kaszáláskor az ő emberei lelik meg, ha az aranyos nyeret Dunába veted, az ő halászhálójukkal ki a partra, s azok viszik haza! Akié a föld, a fű, a víz, azé minden!” A fejedelem ezt hallván s félvén a magyaroktól, hirtelen hadat gyűjtött, meg segítséget kért barátaitól, és mindezeket összeszedvén, ellenük indult. A magyarok eközben a Duna mellé érkeztek, s egy gyönyörűségező mezőn hajnalhasadtával harcra keltek. Az Úr segedelme pedig a magyarokkal volt, kiknek színe előtt az említett fejedelem futásnak eredt. A magyarok pedig a Dunáig üzték, ott aztán ijedtében a Dunába vetette magát, s annak sebes vizébe fulladt.

Béla király jegyzője (Anonymus)

Álmos, az első vezér

Az Úr megtestesülésének nyolcszáztizenkilencedik esztendejében Ügyek, amint fentebb mondtuk, nagyon sok idő múltán Mágóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szcitiának, aki feleségül vette Dentü-mogyerben Ónedbelia vezérnek Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva, teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését

álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak – ami latinul annyit, mint szent – mivel az ő ivadékaiból szent királyok és vezérek voltak születendőek. De erről ne többet!

Álmos vezér

Álmos vezér pedig, miután világra született, nagy öröme szolgált Ügyeknek és rokonainak, továbbá Szcítia majdnem összes előkelőinek, merthogy az apja, Ügyek, Mágóg király nemzetségéből eredt. Maga Álmos meg szép, de barna orcájú volt; a szeme fekete, de nagy; a termete magas és karcsú; a keze nagy, az ujjai vaskosak. Álmos egyszermind kegyes, jóakarátú, bőkezű, bölcs, derék katona volt; vidám adakozó mindazok részére, akik Szcítia országában abban az időben katonák voltak. Midőn pedig Álmos az érett kort elérte, mintegy a Szentlélek ajándéka jutott neki, s így pogány létére mégis hatalmasabb volt és bölcsőbb Szcítia összes vezéreinél. És az országnak minden dolgát abban az időben az ő tanácsai szerint vagy az ő segítségével intézték. Mikor érett ifjúvá serdült, Álmos vezér akkor feleségül vette azon a földön egy igen nemes vezérnek a leányát. Ettől született Árpád nevű fia, akit magával vitt Pannóniába, amint majd a következőkben előadjuk.

Álmos vezér megválasztása

A hungárusoknak igen vitéz és a hadi viszontagságokban felette hatalmas nemzete, mint fentebb mondtuk, eredetét a szittya nemzetből vette, amelyet saját nyelvén dentü-mogyernek neveznek. És az a föld túlon-túl megtelt az ott született népek sokaságával, annyira, hogy övéit már sem táplálni, sem befogadni nem tudta, mint fentebb mondtuk. Ezért akkor a hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hét-magyarnak hívnak, a helyszükét tovább nem tűrhették, tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet. Akkor a választásuk arra esett, hogy majd Pannónia földjét keressék fel. Erről ugyanis a szállongó hírből azt hallották, hogy az Attila király földje, akinek az ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott. Amde a hét fejedelmi személy közös és igaz értelemmel belátta, hogy a megkezdett útnak végére nem járhat, hacsak vezér és parancsoló nem lesz felette. Tehát a hét férfiú szabad akarattal és egyetértéssel vezérül és parancsolóul választotta magának, sőt fiai fiainak is a végső nemzedékéig Álmost, Ügyek fiát és azokat, akik az ő nemzetségéből származnak, mivel Ámos vezér, Ügyek fia, továbbá azok, akik az ő nemzetségéből származtak, jelesebbek voltak nem dolgában, meg hadban is hatalmasabbak. Tudniillik az a hét fejedelmi személy nem dolgában előkelő, hadban hatalmas, hűségben állhatatos férfiú volt. Akkor közakarattal Álmos vezérnek ezt mondták: „A mai naptól kezdve téged vezérünké és parancsolónkká választunk, s ahová a szerencséd visz, oda követünk téged.” Majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette. És noha pogányok voltak, mégis azt a hitet, melyet akkor egymás közt esküjükre tettek, mindhalálukig megtartották úgy, mint ez az eskü itt következik.

Esküjük

Az eskü szakasza így hangzott: Hogy ameddig csak az ő életük, sőt az utódaiké is tart, mindig Álmos vezér ivadékából lesz a vezérük. Az eskü második szakasza így hangzott: Hogy ami jószágot csak fáradalmaik árán szerezhetnek, mindegyikük-

nek része legyen abban. Az eskü harmadik szakasza így hangzott: Hogy azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből. Az eskü negyedik szakasza így hangzott: Hogyha valaki utódaik közül hűtelen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskü ötödik szakasza így hangzott: Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa. Ennek a hét férfiúnak a neve volt: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja, kitől a Csák-nemzetség származik; Kend, Korcán apja; Ond, Ete apja, akitől a Kalán- és Kölcse-nemzetség származik; Tas, Lél apja; Húba, akitől a Szemere-nemzetség származik; a hetedik Tétény, Horka apja, s Horkának a fiai voltak Gyula és Zombor, akiktől a Maglód-nemzetség származik.

Árpád vezér

Az Úr megtestesülésének kilencszázharminc esztendejében Árpád vezér elküldvén seregeit, az egész földet, amely a Tisza és a Bodrog közé esik Ugocsáig, minden lakójával együtt elfoglalta. Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, akiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezettette. Mialatt több napon át ott időztek, a vezér és övéi látták a föld termékenységét, mindenféle vad bőségét, meg azt, hogy milyen gazdag halban a Tisza és a Bodrog folyam; s ezért a földet kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, midőn mindezt, ami történt, Salán vezér futva elmenekült embereitől meghalotta, kezét nem merészelt emelni. Hanem követeket küldve bolgár szokás szerint elkezdett fenyegetőzni; Árpádot csúfondárosan Hungvária vezéréként üdvözölte, embereit gúnyosan hungvárusoknak nevezte, és nagy csodálkozásba kezdett, kik is hát ők és honnan jöttek, hogy ilyen dolgokat mertek elkövetni. Egyúttal megüzente nekik, hogy gonosz cselekedeteiket tegyék jóvá, és a Bodrog folyón semmi esetre át ne merjenek jönni, mert különben ő maga kerekedik fel a görögök és a bolgárok segítségével, és gonosz cselekedetüket megtorolva, alig ereszt el majd közülük csak egyet is, aki hazájába visszajutva hirdethesse az örömet, hogy megmenekült. Salán vezér küldötte Zemplén várának menve, átkeltek a Bodrog folyón, és másnap eljutottak Árpád vezérhez. Harmadnap pedig Árpád vezért uruk nevében köszöntötték, és amit az meghagyott, tudtára adták. Árpád vezér meghallgatván a dölyfös Salán vezér követségét, nem göggel, hanem tisztességgel válaszolta neki a következőket: „Az én ősapámé, a nagy hatalmú Attila királyé volt a Duna–Tisza közén elterülő föld, egészen a bolgárok határáig, ami most az uratoké. De mégis én, nem ugyan azért, mintha a görögöktől vagy bolgároktól félnék, hogy nem bírok velük szembeszállni, hanem vezéreknek, Salánnak a barátsága kedvéért kérek a marháim miatt a magam jussából egy részecskét, tudniillik a Sajó folyóig elterülő földet. Azonfelül azt kérem a vezérektől, hogy küldjön nekem a maga jóvoltából két korszót tele Duna vízával és egy nyalábot Alpár homokjának a fűvéből, hogy megtapasztalhassam, vajon édesebb-e Alpár homokjának a fűve a szcítiai tájaknak, azaz Dentü-mogyernek a fűvénel, és a Duna vize vajon jobb-e a Don vizénél.” S miután így tudtukra adta üzenetét, több mindennel gazdagon megajándékozta őket, és ezzel megszerezvén jóakarataikat, meghagyta nekik, hogy menjenek haza. Aztán Árpád vezér tanácsot tartván, szintén elküldötte követeit Salán vezérhez, s küldött neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét meg tizenkét kun-fiút, a vezérének pedig tizenkét nagyon ügyes orosz leányt, továbbá tizenkét högyeményéprémet, tizenkét nyestbőrt és tizenkét aranyos köntöst. A küldöttek voltak ebben a követségben az előkelőbb személyek közül Ete

apja Ond, a másik meg Alaptolma apja Ketel. Harmadiknak küldtek még egy igen serény vitézt, Tarcalt, kémlelés végett, hogy vizsgálja meg a föld minőségét, s hamarabb visszafordulva, adjon hírt urának, Árpád vezérnek.

A görögök és bolgárok serege

Eközben Salán vezér, mikor megismerte a magyarok hatalmát és tetteit, megijedt, hogy egyszer csak haragra gyulladva őt űzik ki az országából. Tehát tanácsot tartván övéivel, követeit a görögök császárához meg a bolgárok vezéréhez küldötte, hogy adjanak neki segítséget az Árpád magyar vezér ellen való küzdelemre. A görög császár és a bolgár vezér nagy hadsereget küldött Salán vezérnek. Mikor ezek megérkeztek, azon a helyen, amelyet Titelnek mondanak, nagy öröm támadt a vezér udvarában. Másnap pedig Salán vezér és nemesei tanácsot tartván, követeket küldöttek Árpád vezérhez azzal a felszólítással, hogy a földjüket hagyja el, s induljon haza szülőföldjére. Mikor ezek megérkeztek Árpád vezérhez, és előadták neki Salán vezér üzenetét, Árpád vezér meg nemesei felbosszankodva, ugyanazon követek útján azt üzenték vissza Salán vezérnek: „A földet, amely a Duna és a Tisza között terül el, azonkívül a Duna vizét, amely Regensburg felől Görögországban folyik, a magunk pénzén szereztük meg akkor, amikor új emberekként megjelentünk itt, s azok ára fejében küldöttük a tizenkét fehér lovat meg a szóban volt többi mást. Ő maga az, aki földje jóságát dicsérve, egy nyaláb fűvet küldött Alpár homokjáról és egy korsót a Duna vizéből. Megparancsoljuk tehát uratoknak, Salán vezérnek, hogy hagyja el a mi földünket, s amilyen gyorsan csak szaladni tud, hordja el magát a bolgárok földjére, ahonnan ősapja ide telepedett a mi ősapánknak, Attila királynak a halála után. Ha pedig ezt meg nem teszi, tudja meg, hogy mi ellene rögtön hadat indítunk.” A követek ennek hallatára, miután megkapták az engedelmet, szomorú arccal Salán vezérhez siettek. Árpád vezér és nemesei pedig az egész hadsereggel elindultak a Zagyva folyótól, és a Tetétlen-hegy mellett ütöttek táborot egészen a Tiszáig. Azután a Tisza partján továbbvonulva, Alpár homokjára érkeztek.

Salán vezér elindulása Árpád vezér ellen

Salán vezér a görögök és bolgárok segédcsapataival együtt elindult Titelről, és övéi biztatására is dühösen Árpád vezér ellen lovagolt. S mialatt a két sereg egymás közelében éjszakázott, egyik sem mert aludni egész éjjel, hanem felnyergelt lovukat kézen tartva virrasztottak. Reggel pedig, még hajnal előtt, mind a két fél készült a csatára. Árpád vezér, akinek a mindenség Istene volt a segítője, felövezte fegyvereit, felállította a csatarendet, aztán könnyhullatva imádkozott Istenhez. Tas fia Lél megfújta a kürtjét, Bogát fia Bulcsú meg felemelte a zászlaját, s az első hadsorban indultak ütközetbe a görögök ellen. Erre harcba elegyedett a két ellenséges csatarend, és kezdek hevesen vívni egymással. S amikor Árpád vezérnek egész serege viadalra kelt a görögök ellen, igen sokan elesetek a görögök és a bolgárok közül. A fent említett Salán vezér pedig, amint látta, hogy övéi alulmaradnak a küzdelemben, futásnak eredt, s hogy életét megmentse, Bolgárfejérvárba sietett. A görögök meg bolgárok, a magyaroktól való rettegésükben eszüket veszítve, elfelejtették, hogy melyik úton jöttek, s midőn életüket mentve futásnak eredtek, a Tiszát kicsiny folyónak vélve, át akartak úszni rajta. De mivel ekkora félelem és rémület szállotta meg őket, a magyaroktól való rettegésükben majdnem mindnyájan a Tisza vizébe veszttek, s alig maradtak néhányan, hogy császáruknak balsorsukról hírt mondjanak. Ezért azt a helyet, ahol a görögök vesztüket lelték, attól a naptól kezdve mostanáig görögök révének hívják.

A bihari vezér

Néhány nap múlva Árpád vezér nemesi tanácsa szerint követeket küldött Bihar várába Mén-Marót vezérhez, és azt kérte tőle, hogy ősapjának, Attila királynak a jussából engedje át neki a Szamos folyótól a nyíri határig és a meszesi kapuig terjedő földet. Elküldte neki ajándékait is, amint előbb Salán titeli vezérnek. Abban a követésben két igen serény vitéz volt a küldött: Szalók apja Ósbő meg Velek, akinek ivadékából származik Torda püspök. Ezek ugyanis igen nevezetes nemzetségű emberek voltak, mint különben a többiek is, akik Szcítiából kijöttek, és Álmos vezért sok-sok néppel követték.

Miképpen mentek Bihar ellen?

Árpád vezér küldöttei: Ósbő meg Velek a Tisza folyón a Lúe-révnél átúszattak. Midőn innen továbbmenve Bihar várába értek, Mén-Marót vezért üdvözölték, és átnyújtották neki az ajándékokat, melyeket vezérük küldött. Végre pedig értésére adva Árpád vezér üzenetét, a fent nevezett földet követelték. Mén-Marót vezér kegyesen fogadta őket, majd több mindennel gazdagon megajándékozván, harmadnap meghagyta nekik, hogy térjenek haza. Azonban válaszképpen ezt mondta nekik: „Mondjátok meg Árpádnak, Hungária vezérének, a ti uratoknak! Tudjuk, mi a kötelességünk, mint barátoknak barátja iránt, mindenben, ami csak kell neki; mert hiszen jövevény ember, és sok mindennek híjával van. Ámde ezt a földet, melyet kegyelmünktől kért, semmiképpen oda nem engedjük, ameddig élünk. Azt is méltatlankodva fogadtuk, hogy Salán vezér igen nagy földet adott át neki vagy jóindulatból, amint mondják, vagy félelemből, amit tagadnak. De mi sem jóindulatból, sem félelemből nem engedünk át neki még egy marok földet sem, noha azt a saját jussának mondja is. És szavai nem zavarják meg lelkiünket, ha azt üzenete is, hogy ő Attila király nemzetségéből származik, azébből, akit Isten ostorának hívtak. Attila ugyan erőszakkal elragadta ezt a földet az én ősapámtól, de most uramnak, a konstantinápolyi császárnak a kegyelmes jóvoltából senki sem bírja kiragadni azt az én kezemből.” S miután ezt elmondotta, megadta nekik az engedelmet a visszatérésre. Akkor Ósbő meg Velek, Árpád vezér követei, sebes lovaglással urukhoz siettek. Midőn megérkeztek, előadták Mén-Marót üzenetét uruknak, Árpád vezérnek. Árpád vezér és nemesi pedig, mikor ezt meghallották, haragra lobbantak, és rögtön úgy rendelkeztek, hogy hadat küldenek ellene. Aztán megállapodtak abban, hogy menjen Lél apja Tas, Előd fia Szabolcs, akitől a Csák-nemzetség származik, továbbá Tétény, apja Horkának és nagyapja Gyulának meg Zombornak, akiktől a Maglód-nemzetség származik. Ezek, midőn Árpád vezér elengedte őket, nem kicsiny sereggel nekiindultak, és a Tiszát úgy úsztatták át a ládi révnél, hogy semmiféle ellenség nem szállt szembe velük. Másnap pedig a Tisza mentén a Szamos folyó felé kezdtek lovagolni. Majd táborot ütöttek azon a helyen, ahol most Szabolcs van. Ott annak a földnek a lakói majdnem mind önként meghódoltak előttük, és lábukhoz borulva fiaikat kezesül adták, csak hogy bajuk ne legyen. Ugyanis félt tőlük szinte az egész népség, azonban előlük elfutva alig menekültek meg csak néhányan, akik aztán Mén-Maróthoz jutva, cselekedeteiket hírül vitték. Ezek hallatára oly nagy rémület szállotta meg Mén-Marót, hogy nem merte a kezét mozdítani. Tudniillik az otlakók mindnyájan kimondhatatlanul rettegtek tőlük, mivel azt hallották, hogy Árpád apja, Álmos vezér, Attila király nemzetségéből származott. Ezért aztán senki sem hitte, hogy másképpen élhessen, mint csak Álmos vezér fiának, Árpádnak és nemesinek a kegyelméből. Tehát a legtöbben önként hódoltak meg nekik. Az Isten Álmos vezéren és a fián, Árpádon jól valóra váltotta a jövendölést, amelyet Mózes próféta Izrael fiairól zengett imigyen:

„És a hely, amelyet lábatok tapad, a tiétek léssen!” Hiszen attól a naptól fogva mindazon helyet, amelyet Álmos vezér és fia, Árpád nemeseikkel együtt tapodtak, az ő maradékaik birtokolták és birtokolják mindmáig.

Mén-Marót vezér

Mikor Mén-Marót meghallotta, hogy Árpád vezér legjelesebb vitézei: Ósbó meg Velek erős csapattal, előjáróban a székelyekkel, ellene vonulnak, kelleténél jobban megrémült, és nem mert ellenük menni, mivel hallotta, hogy Árpád vezér és vitézei erősebbek a harcban, meg hogy a rómaiakat Pannóniából elkergették, a murai karantánok határait elpusztították, a kardjuk élétől sok ezer ember elhullott, a pannónok országát elfoglalták, és ellenségeik még a színük elől is megfutottak. Hanem Marót vezér sok-sok katonáját ott hagyta Bihar várában, ő maga meg feleségével és leányával elmenekülve előlük, az Igyfon sűrűibe tette át lakását. Ósbó meg Velek, valamint egész seregük most Bihar vára ellen kezdett lovagolni, és a Józsás vize mellett ütött táborn. Harmadnap pedig elrendezték seregeiket, s aztán hadakozva a vár felé indultak. Viszont szintén harcolni kezdtek a különböző nemzetekből összegyülekezett katonák Ósbó meg vitézei ellen. A székelyek és magyarok sok embert lenyilaztak. Ósbó meg Velek hajítógépeikkel százhuszonöt katonát megöltek. Folyt a harc köztük tizenkét napig, és Ósbó vitézei közül húsz magyar és tizenöt székely esett el. A tizenharmadik napon pedig, amikor a magyarok és székelyek a vár árkait behányták, s a hágsókat oda akarták támasztani a falhoz, Mén-Marót vezér katonái a magyarok merészségének láttára elkezdtek kérlelni a seregnek szoban levő két kapitányát, majd a várat megnyitva, mezítláb, könyörögve Ósbó meg Velek színe elé jöttek. Ósbó meg Velek őrizet alá vetették őket, maguk pedig bevonultak Bihar várába, és sok becses jószágot találtak ott, ami azoké a katonáké volt. Mikor ezt Mén-Marót a szökve elmenekült hírmondóktól meghallotta, szörnyű nagy félelembe esett. Elküldte hát követeit különféle ajándékokkal Ósbóhoz meg Velekhez, s kérte őket, hogy maguk is békére hajolva engedjék követeit Árpád vezérhez, s ezek így hadd vigyék annak a hírt: Mén-Marót, aki előbb követei útján bolgár szívvel dölyfös üzenetben tagadott meg még egy marok földet is Árpád vezértől, most legyőzötve és eléje borulva, ugyanazon követek útján, vonakodás nélkül felajánlja egész országát, Árpád fiának, Zoltánnak pedig a leányát. Ósbó meg Velek helyeselték a szándékát, s követeivel együtt maguk is követeket küldtek, hogy ezek urukat, Árpád vezért szintén kérleljék a béke érdekében. Miután a követek Csepel szigetére jutottak és Árpád vezért üdvözölték, másnap elmondták Mén-Marót üzenetét. Árpád vezér pedig nemeseivel tanácsot tartva, Mén-Marót üzenetét szívesen fogadta és helyeselte; majd mikor hallotta, hogy Mén-Marót leánya már egykorú az ő fiával, Mén-Marót kérelmének teljesítését nem akarta tovább halasztani, és leányát Zolta feleségül elfogadta a neki ígért országgal egyetemben. Aztán Ósbóhoz meg Velekhez követeket küldve azt üzenete, hogy menyegzőt tartva, Mén-Marót leányát vegyék át feleségül fia, Zolta számára, a lakosok kezességbe adott fiait hozzák magukkal, Mén-Marót vezérnek pedig adják oda Bihar várát.

Kézai Simon: Gesta Ungarorum

A hunok eredete és első honfoglalása

... Ménrót, az óriás, a nyelvek összezavarodásának kezdete után Eviláth földjére költözött, amely vidéket az idő tájt Perzsiának neveztek, s ott feleségétől, Eneththól két fia született, ti. Hunor és Magyar, akiktől a hunok, vagyis a magyarok származtak.

Mivel pedig Hunor és Magyar Ménrótnak elsőszülött fiai voltak, apjuktól megválva külön sátrakba költöztek.

(5) Történt pedig egy napon, hogy amint kimentek vadászni, a pusztaságban egy szarvasűő bukkant fel előttük, s amint űzőbe vették, az a maeotisi ingoványokba (Azovi-tenger) menekült előlük. Mivel itt teljesen eltűnt a szemük elől, sokáig keresték, de nem tudtak nyomára akadni. Miután az említett ingoványt bejárták, úgy találták, hogy alkalmas állattenyésztésre, majd visszatértek atyjukhoz, s megkapván beleegyezését, összes jószágaikkal a maeotisi ingoványok közé költöztek, hogy ott telepedjenek le. Maeotis vidéke a perzsiai hazával szomszédos, egy igen szűk gázlón kívül mindenünnen tenger övezi, folyóvizei egyáltalán nincsenek, de fűben, fában, halban, szárnyasban és vadban bővelkedik. A ki- és bejárás oda nehéz. Letelepedvén tehát a maeotisi ingoványok közé, ki sem mozdultak onnan öt évig. A hatodik évben kikalandoztak, s egy pusztá helyen véletlenül Belár fiainak férjeik nélkül maradt feleségeire és gyermekeire bukkantak. Kiket is vagyonostul sebesen vágatva elragadtak a maeotisi ingoványok közé. Történetesen az alánok fejedelmének, Dulának két leányát is elfogták a gyermekek között; ezek egyikét Hunor, másikat Magyar vette feleségül. Ezekről az asszonyoktól származnak a hunok valamennyien. Történt pedig, hogy miután huzamosabb ideig laktak a maeotisi ingoványokban – igen hatalmas nemzetséggé nőttek, úgy hogy az a föld sem befogadni, sem táplálni nem tudta őket.

(6) Kémlelőket küldtek tehát innen Szcítiába, s miután Szcítia tartományát kikémlelték, gyermekestül és jószágostul abba a hazába költöztek, hogy ott megtelepedjenek.

(7) A hatodik évszázadban pedig a hunok Szcítiában lakván, úgy elszaporodtak, mint a főveny, s az űr 700. esztendejében (valójában 373-ban törtek be Európába) egybegyülekezve, kapitányokat, vezéreket, ill. fejedelmeket választottak maguk közül, hogy együttesen, egy szívvel-lélekkel foglalják el a nyugati országokat. Ezek egyike Béla volt, a Szemény-nemből való Csele fia, testvérei, Keve és Kadosa, mindketten kapitányok, a negyedik vezér neve Attila volt, Bendegűz fia; testvérei, az Érd-nemből való Réva és Buda szintén vezérek. Állítottak maguk közül egy bírót, a Torda-nembeli Kadart, hogy ő az egész sereg felett bíraskodjék, az egyenetlenkedők pereit eldöntse, s a tolvajokat és rablókat, valamint a gonosztevőket megbüntesse. Úgy azonban, hogy ha a bíró mértéktelen ítéletet hozna, a közösség megsemmisítve visszavonhassa, a vétkes kapitányt és bírót pedig leteheti, amikor akarja. Ez a jogszokás a hunok, vagyis magyarok között egészen Taksony fia Géza vezér idejéig sértetlenül érvényben volt. Míg tehát a magyarok meg nem keresztelkedtek és keresztényekké nem lettek, a kikiáltók a táborokban ily szavakkal hívták fegyverbe a magyarokat: „Isten és a magyar nép szava az, hogy ezen és ezen a napon és ezen a helyen mindenki fegyveresen pontosan megjelenjék, és ott a közösség tanácsát és parancsát meghallgassa.” Aki pedig elégséges ok nélkül a parancsot semmibe vette, azt a szcítiai törvény értelmében karddal kettéhasították vagy törvényen kívül állónak nyilvánították, vagy közzolgaságba taszították. Válaszfalakat magyar éa magyar között csak efféle bűnök és kihágások emeltek. Egyébként pedig, mivel az összes magyar egy apától és anyától származott, hogy mondhatnák az egyiket nemesnek, a másikat nem nemesnek, hacsak nem ily bűnökért elmarasztalva jutottak volna szolgaságra.

(8) Ekkor a száznyolc törzsből kiválogatták a harcra termett erős férfiakat, mind-egyik nemzetségből tízezer fegyverest; a többit visszahagyták Szcítiában, hogy ezek az ellenségtől megoltalmazják az országot. Emelt zászlókkal megindulván, áthatoltak a besenyők és fehér kunok földjén, majd a szusz daliak, prutének és fekete kunok földjére vonultak; végül is az említett népek ellenére egészen a Tisza folyóig jutottak veszteség nélkül. Ezt a vidéket megszemlélvén, az egész közösségnek úgy tetszett, hogy ne menjenek tovább barmaikkal és családjaikkal; tudniillik feleségeikkel, sátrakkal és szekerekkel együtt költöztek ki országukból.

Attila halála és a hunok bomlása

(19) Halálának hírére megdöbbsent az egész világ. Ellenségei nem tudták, hogy sírjanak-e vagy örüljenek, mert rettegetek sok fiától, akiket mint egy népet, alig lehetett megszámlálni. Azt hitték, ugyanis, hogy utána valamelyik fia fog uralkodni, de Veronai Detre és az alemann fejedelmek mesterkedésére – akiknek Attila nyakukra ült és uralkodott felettük – a hunok közössége különböző pártokra szakadt, úgy hogy egyesek Attila királynak Honorius görög császár leányától született fiát, mások Aladárt, Krimhild német hercegnőtől származó fiát akarták Attila után királlyá emelni. Mivel pedig a józanabb rész Csabához csatlakozott, az idegen nemzetiségűek pedig Aladárhoz, ezért mindketten uralkodni kezdtek. Ekkor Detre álnokságából – ki Aladárral tartott – háború tört ki kettejük között. Az első csatában Aladár maradt alul, de a másodikban, amely Sicambriánál tizenöt napig folyt, Csaba seregét úgy megverték és szétszórták, hogy Attila fiaiból és a hunokból csak nagyon kevesen maradtak életben. Ez az a csata, amelyet a hunok a mai napig is Krimhild csatájának mondva emlegetnek. Ebben az ütközetben annyi német vér folyt, hogy ha a németek a szégyentől le nem tagadnák és őszintén bevallanák, a Duna vizét több napig sem ember, sem állat nem ihatta, mert Sicambriától Potencia városáig vértől áradt.

(20) Csaba tehát 15 000 hunnal Honoriushoz menekült Görögországba, és ámbár ez marasztalta, és Görögországban akarta letelepíteni, nem maradt ott, hanem visszament atyja-fiaihoz és rokonaihoz Szcítiába. Mihelyt oda visszatért, mindjárt sürgetni kezdte őket, hogy mindenestül térjenek Pannóniába, bosszút állni a németeken.

(21) Maradt még a hunokból 3000 férfi, akik futással menekedtek meg a krimhildi csatából. Ezek félve a nyugati népektől, a Csigla mezején maradtak egészen Árpád idejéig, és ott nem is hunoknak, hanem székelyeknek nevezték magukat. Ezek a székelyek ugyanis a hunok maradványai, akik mikor hírét vették, hogy a magyarok másodszer is visszatérnek Pannóniába, eléjük mentek Oroszország végeire, és miután együttesen Pannóniát elfoglalták, abban részt kaptak, de nem Pannónia síkságán, hanem a blakkokkal együtt a végek hegyeiben nyertek osztályrészt, ezért a blakkokkal összeelegyedve, mint mondják, azok betűit is használják. Ezek a székelyek különben azt tartották, hogy Csaba Görögországban veszett. Ezért a köznép mindmáig mondja közmondásában: „Akkor gyere vissza, mikor Csaba Görögországból visszatér.”

(23) Miután Attila fiai a krimhildi csatában csaknem mind elvesztek, Pannónia tíz esztendeig király nélkül maradt. Támadt végül egy fejedelem Lengyelországban, Marót fia Szvatopluk, aki a hunok pusztulása után hasonló módon Pannóniában is uralkodni kezdett. Ennek a magyarok az Ung folyó mellől különféle ajándékokat küldtek, s miután a követekkel kikémlték és katonaságát gyengének ítélték, hirtelen megtámadták, és a Rákos folyó közelében, Bánhida mellett egy városban, melynek romjai máig láthatók, Szvatoplukot egész seregével együtt megsemmisítették, s így Pannónia fentebb említett népei felett uralkodni kezdtek. Egy tudósítás szerint a magyarok a második beköltözésükkor nem Szvatoplukot, hanem Marótot találták itt a fejedelemségben. Ez onnan ered, hogy Marót nagyobb hírű volt, de mint elaggott öreg, Veszprém várában nyugodott. Meghallván a szerencsétlenséget, amely a fiával történt, fájdalomban gyors halállal végezte életét. Fia pedig az uralkodásban új ember volt.

A második honfoglalás

Jézus Krisztus születésének 872. évében a hunok, vagyis magyarok újból beköltöztek Pannóniába, átkelvén a besenyők és fehér kunok országán, Kijev városán, majd megszállottak az Ung folyónál, ahol várat építettek. Erről a folyóról nevezik a

nyugati nemzetek a magyarokat Hungarusoknak. Miután ezen kívül más hat várat is alapítottak, egy ideig azon a vidéken maradtak.

(26) Végül Szvatoplukot megölvén, mint fentebb szó volt róla, hét seregre osztottak, úgy, hogy minden seregnek legyen a századosokon és tizedeseken kívül egy kapitánya, akinek, mint egy vezérnek, egy szívvel-lélekkel tartoznak serénykedni és engedelmeskedni. Minden egyes sereg 30 000 fegyveres férfiből állt, nem számítva a tizedeseket és előjárókat. Megindulván tehát fölemelt zászlókkal, feleségeikkel, gyermekeikkel és barmaikkal, átkeltek a Dunán Pestnél és a szobi réven, ahol megvívta egy várat a Duna közelében, melyben Szvatopluk katonái gyűltek össze, akik ide menekültek, midőn uruk meghalt. Ebben többek között Marótnak egy igen öreg atyja-fiát is megölték, s máig azt mesélik, hogy az maga Marót volt.

(27) Ezen kapitányok között a leggazdagabb és leghatalmasabb a Turul nemzet-ségbeli Ügek fia Előd fia Álmos fia Árpád volt, Árpád pedig törzsével az orosz havasokat elsőként lépte át, mivel nemzetsége Szcítia többi törzse fölött azzal a kitüntető méltósággal van felruházva, hogy az előnyomuláskor a sereg előtt, visszavonuláskor pedig utána vonul. Midőn pedig a Dunán átkelve Pannóniába nyomultak, Árpád azon a helyen ütötte fel sátrait, ahol most Fehérvár áll. Ez a hely volt Árpád vezér első szállása.

(28) A második kapitányt Szabolcsnak nevezték, aki ott ütötte fel táborát, ahol most Csákvára romokban fekszik. Ettől a Szabolcstól ered a Csák nemzetség.

(29) A harmadik sereg kapitánya Gyula volt; ő, jöllehet a többiekkel Pannóniába nyomult, utóbb Erdélyben lakott.

(30) A negyedik kapitány neve Örs; ez, mint mondják, a Sajó vize körül ütötte fel sátrait.

(31) Az ötödik sereg kapitánya Künd volt. Ez a Nyír környékén lakott; fiait Kusidnak és Kupiannak mondják.

(32) A hatodik sereg vezére Lél volt. Ő először Galgóc körül lakott, miután onnan a messianusokat és cseheket kiirtotta, majd a nyitrai részekben telepedett meg. Tőle származik a Zovárd nemzetség.

(33) A hetedik sereg vezérének Vérbulcsút mondják. Ez Zalában, a Balaton tó körül telepedett meg. Azért nevezték pedig Vérbulcsúnak, mert nagyapját a krimhildi csatában a németek megölték, s ezt ő biztosan tudván, bosszút akart állni rajtuk, és több német nyáron süttetett meg, és annyira kegyetlenkedett velük, hogy némelyeknek úgy itta a vérét, mint a bort. Ezek a kapitányok az említett módon lakhelyet és szállást választottak maguknak, hasonló módon választottak a többi nemzetségek is ott, ahol nekik tetszett.

A bajorok és a karantánok megtérése

Miután tehát Károly császár a hunok (avarok) visszaszorítása után (e terület) püspöki tisztségét a salzburgi egyház irányítójára bízta rá, azaz odaadományozta Arno érseknek és utódainak, hogy mindörökké rendelkezzenek felette és kormányozzák, a szláv és bajor népek kezdtek megtelepedni és elsokasodni ezen a földön, ahonnan ama hunok elűzettek. Ekkor a császár határőrgróftól nevezett ki.

Ez időszak alatt egy bizonyos Priwina, akit Moimar, a Duna feletti morvák hercege száműzött, Ratbodhoz jött. Ratbod őt azonnal bemutatta a mi urunknak, Hludowik királynak, és az ő parancsára a hitbe beavatva megkeresztelkedett Szent Márton templomában, egy Treisma nevű helységben, a mi salzburgi püspöki székünkhöz tartozó majorban. Ő ezután is Ratbod gondjaira volt bízva, és egy bizonyos ideig csakugyan vele is volt. Közben valami viszály támadt közöttük, s emiatti félelmében Priwina elmenekült,

övével együtt a bolgárok földjére ment. Vele együtt ment a fia, Chozil is. Nem sokkal utóbb pedig a bolgároktól Ratimar herceg földjére ment.

Ebben az időben Hludowicus, a bajorok királya Ratbodot nagy hadsereggel elküldte Ratimar herceg kiirtására. Ez nem bízván abban, hogy meg tudja magát védeni, futásnak eredt embereivel együtt, akik az öldöklésből megmenekültek. Az említett Priwina is életben maradt, és embereivel együtt átkelt a Száva folyón, és miután itt Salacho gróf magához fogadta, kibékült Ratboddal.

(XI) Időközben pedig felhasználván az alkalmat, az említett király híveinek a kérésére, a király hűbértulajdonosként adta Alsó-Pannóniának egy részét a Sala nevezetű folyó környékén. Itt kezdett akkor lakni, és egy erődítményt kezdett építeni a Sala folyó egy mocsaras berkében, és elkezdte körös-körül összegyűjteni a népeket, és elkezdett terjeszkedni azon a földön.

Utóbb pedig Priwina kérésére Liupram érsek Salzburgból mesterembereket küldött neki, kőműveseket meg festőket, kovácsokat és ácsokat, akik Priwina városában egy tiszteletre méltó templomot építettek, amelyet maga Liupram érsek építtetett, és elintézte, hogy ott egyházi tevékenységet folytassanak. Ebben a templomban Adrianus vértanú pihen eltemetve. Ugyanebben a városban van Keresztelő Szent János temploma.

(XII) A kegyes Hludowicus királynak tehát tudomására jutott, hogy Priwina jó szándékú az Isten szolgálatában és az ő szolgálatában is. Ezért egynémely híveinek többszöri figyelmeztetésére teljes tulajdonába engedte át neki azt, amit előbb csak hűbértulajdonosként birtokolt, kivéve azokat a birtokokat, amelyek a salzburgi püspökséghez tartoznak, azaz Szent Péter apostol-fejedelemhez, és Szent Hrodbertushoz, ahol neki a teste nyugszik, és ahol mindmáig a tiszteletre méltó egyházfő, Liupram püspök székel, mint ez ismeretes. Ezeket a birtokokat oly módon határozta meg a mi urunk, a király, hogy ezek azok a birtokok, amelyeket azokon a helyeken a püspök akkor megszerzett, és amelyek utóbb Isten kegyelméből még gyarapodhatnak, és mindörökre a fentebb említett szentek székhelyének birtokában maradjanak sértetlenül, minden ellenkezés és bírói pereskedés nélkül.

(XIII) Az Úrnak tehát a 865. esztendejében Adalwinus, a tiszteletre méltó salzburgi érsek Krisztus születését Chezilónak a várában ünnepelte, amelyet újabban Mosaburc-nak hívnak, amely atyjának, Priwinának a halálával őreá szállt. Priwinát a morvák ölték meg. Itt az érsek végezte ezen a napon az egyházi szolgálatot, a következő napon Unitimar birtokán felszentelt egy templomot Szent István első vértanú tiszteletére.

(XIV) Attól az időtől kezdve tehát, amikor Károly császár adománya és parancsa folytán Alsó-Pannónia népét a salzburgi érsekek kormányozni kezdték, a jelen időig 85 év telt el úgy, hogy egyetlen máshonnet jövő püspök sem gyakorolt ezen a határvidéken egyházi hatalmat, csak a salzburgi érsekek, sem máshonnan jövő pap három hónapnál tovább nem merte itt gyakorolni tisztségét anélkül, hogy előbb ne mutatta volna be a püspöknek az elbocsátó levelét. Ez volt ugyanis itt a szokás mindaddig, amíg fel nem ütötte a fejét Methodius bölcsnek az új tanítása.

Regino évkönyve

Az Úr testet öltésének 889. évében a magyarok igen vad és minden szörnyetegnél kegyetlenebb népe, amelyről az azelőtti nemzedékek azért nem hallottak, mivel nevük sem volt, a szkíta tartományokból és ama mocsarak közül jött elő, amelyeket a Thanais kiadásával mérhetetlenül kiterjesztett.

Az említett népet tehát a mondott vidékekről, saját lakóhelyeikről kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek neveznek, mivel számban és vitézségben is

felülmúlták őket, és mivel – mint előrebocsátottuk – a szülőföld nem volt elég az ottlakásra a túláradó sokaságnak. Amazok vadsága elől megfutamodva, útra keltek tehát, búcsút mondvá hazájuknak, hogy olyan földet keressenek, amelyen lakni tudnak és megtelepedhetnek. És először a pannónok és avarok pusztaságait kóborolták be, vadászattal és halászattal keresvén meg mindennapi ételmüket, majd a karantánok, morvák és bolgárok határait rohanják meg gyakori ellenséges becsapásokkal; karddal csak keveseket, de sok ezreket ölnek meg nyilaikkal, amelyeket olyan ügyesen lőnek ki szarufaikról, hogy lövéseik ellen alig lehet védekezni.

Ugyanis arcvonalban közelről harcolni vagy városokat ostrommal bevenni nem tudnak. Előreszárguló vagy meghátráló lovaikon harcolnak, gyakran színlelnek futást is. És nem tudnak sokáig harcolni; egyébként, ha akkora lenne a kitartásuk is, amilyen erős a támadásuk, akkor elviselhetetlenek lennének. Többnyire a heves viadal közepén abbahagyják az ütközetet, és kevéssel utóbb a futásból visszafordulnak a csatába, és amikor azt hinnéd, hogy már győztél, éppen akkor jutsz halálos veszedelembe.

Ezeknek a harcmódora annál veszedelmesebb, minél szokatlanabb a többi nép számára. Ezeknek és a briteknek a harcmódja között az a különbség, hogy azok hajítódárdákat, emezek nyilakat használnak. Nem emberek, hanem vadállatok módjára élnek. Ugyanis állítólag nyers húst esznek és vért isznak; az embereknek, akiket elfognak, a szívet darabkákra vágva mintegy orvosságként felfalják, semmilyen könnyörület nem hatja meg őket, a kegyesség nem indítja meg szívüket. A hajukat egészen bőrig késsel levágják.

Lovaikon szoktak jární, gondolkozni, álldogálni és beszélgetni. Gyermekeiket és szolgálóikat nagy szorgalommal tanítják nyilazni. Természetük dölyfös, lázadó, csalárd és szemtelen, hiszen ugyanazt a vadságot nevelik bele az asszonyokba, mint a férfiakba. Mindig hajlamosak idegenek elleni vagy otthoni felkelésre; természetből fogva hallgatagok, s készebbek a cselekvésre, mint a beszédre.

Ez ocsmány népnek a vadsága tehát nem csupán az említett vidékeket, hanem legnagyobbbrészt Itália országát is elpusztította.

Fuldai évkönyvek

896. év. A görögök ebben az évben békét kötöttek az avarokkal, akiket magyaroknak neveznek; ezt a velük szövetséges bolgárok rossz néven vették, és ellenséges haddal felkeltek ellenük, s a konstantinápolyi kapuig terjedő egész területet pusztítva, üldözőbe veszik őket. Ennek megbosszulására a görögök az avarok elé küldik nagy ravaszul hajóikat, és átszállítják őket a Dunán, a bolgárok országába. Azok pedig, miután átszállították őket, erős sereggel megtámadták a bolgárok népét, s nagy részüket levágva a halálba küldték. Amikor ezt a (görög) hadjáratba bevetett bolgárok meghallották, teljes sietséggel visszatértek, hogy hazájukat a támadó ellenségtől megszabadítsák. Nyomban megütköznek velük, de vereséget szenvednek. Másodsor is megpróbálják hasonló módon megszerezni a győzelmet, de másodsor is nélkülözniük kellett azt. Végre a szerencsétlenek, nem tudván, miben találhatnának vigaszt vagy segítséget, mindnyájan sietve az ő öreg királyuknak, Mihálynak a nyomdokaiba szegődnek, aki őket először térítette meg a keresztény hitvallás igazságára. Megkérdezték tőle, mit tanácsol a fenyegető veszélytől való megszabadulás érdekében. Ő háromnap i böjtöt rendelve el, intette őket, tartsanak bűnbánatot a keresztényeknek okozott bántalomért, azután kérjenek segítséget az Istentől.

Ez megtörténvén, kemény ütközetbe bocsátkoztak, és bár mindkét fél a legelkeseredettebben harcolt, végre az Isten könnyörületessége folytán a győzelem, bár sok vér árán, a keresztényeknek adatott. Mert ki tudná a pogány avaroknak ezekben az

ütközetekben elszenvedett vereségét számba venni és elmondani, mikor a bolgárok közül is, akikhez a győzelem pártolt, szám szerint húszezer lovas vágatott le. Végül, miután még ugyanezek a vidékeken több ütközetet vívtak egymással, a császár erre az időre Pannónia védelmét a Mocsárvárral együtt Brazlavra, a hercegére bízta. Leó pedig, a görögök császára, egy bizonyos Lázár nevű püspököt küldött ajándékokkal a felséges császárhoz. Ez őt Regensburgnál szívesen fogadta, néhány napig magánál tartotta, s végül ajándékokkal elhalmozva visszaküldte hazájába.

900. év. Eközben pedig az avarok, akiket magyaroknak hívnak, végigpusztították egész Itáliát, úgy hogy igen sok püspököt is megöltek. Az itáliaiak harcba akarván velük bocsátkozni, egy ütközetben egy nap alatt húszezren estek el. Azok pedig ugyanazon az úton tértek vissza, amelyen jöttek, elpusztítván Pannónia nagy részét. Köveiteket a bajorokhoz küldték csalárdul békét kérve, hogy azt a vidéket kikémléjék. Ez – fájdalom – Bajorországnak szenvedést és azelőtt soha nem látott kárt okozott. Váratlanul erős csapattal és igen nagy sereggel ellenségesen megrohanták Bajorországot az Enns folyón túl, úgy hogy egy nap alatt ötven mérföldnyi területen hosszában-széltében, tűzzel-vassal gyilkolva és pusztítva, mindent leterítették. Amikor ezt megtudták a túlnan lakó bajorok, a fájdalomtól ösztökélve elhatározzák, hogy sietve szembeszállnak velük; de a magyarok előre értesülvén erről, mindazzal, amit zsákmányoltak, visszatértek oda, ahonnan jöttek, sajátjukba, Pannóniába. Eközben azonban seregüknek egy része előretört a Duna folyó északi partján, pusztítva azt a részt.

Liudprand: Antapodosis

(I. 13) Eközben Arnulf, azon népeknek, melyek északon laknak, igen vitéz király, mivel a neki hősiesen ellenálló Centebaldot, a morvák fejedelmét nem volt képes levéni, elhárítva – fájdalom – ezeket az igen megerődített akadályokat, amelyeket mint említettük, klusáknak nevez a köznép, a magyarokat hívja segítségül, ezt a kapzsi és vakmerő népet, amely nem ismeri a mindenható Istent, de járatos mindenfajta gazságban, s csupán a gyilkolásra és rablásra vágyik. De lehet-e segítségnek nevezni azt, ami kevéssel utóbb, Arnulf halála után, mind saját népének, mind a délen és nyugaton élő többi népeknek súlyos veszélyt, sőt pusztulást jelentett?

Nos, mi történt? Centebaldot legyőzik. A magyarok közben megfigyelik a kijáratot, megszemlélik a vidéket, és szívükben gonoszat forralnak, ami utóbb nyilvánvalóan kitűnt.

(I. 36) Arnulf a legocsmányabb betegségben halt meg. Vajon hát ama mérhetetlen gatzettéért, tudniillik a magyarok kiengedéséért – a próféta szerint – kétszeres gyöttelem örölte fel?

(II. 1) E nagy férfiú halála nem maradhatott rejtve a szomszédos magyarok előtt, amiként az egész világ népei előtt sem. Az ő számukra halálának napja minden ünnepségnél kellemesebb volt, minden kincsnél értékesebb.

(II. 2) Egy évvel ugyanis az ő halála és fiának megkoronázása után, a magyarok igen nagy hadsereget gyűjtve, maguknak követelik a morvák népét, amelyet Arnulf király az ő vitézségük segítségével igazott volt le; elfoglalják a bajorok határait is, a várakat lerombolják, az egyházakat tűzzel emésztik el, a népeket legyilkolják, és hogy még jobban féljenek tőlük, megisszák a megöltek véréit.

(II. 3) Lajos király tehát, látva népének pusztulását és a magyarok kegyetlenkedését, övéinek lelkét feltűzeli ama fenyegetésével, hogy ha valaki történetesen kivonná magát ebből a hadjáratból, amelyet a magyarokkal szemben szándékozik viselni, az ilyen kétségen kívül akasztófán fogja végezni életét.

Végül az elvetemült nép megszámlálhatatlan sokasága sietve megindul Lajos óriási haderejével szemben. Nem láthat az ember szomjúhozót, aki hevesebben vágyódnék egy korty hideg víz után, mint ahogy ez a nép vágyódik az ütközet napja után; ugyanis másban nem leli kedvét, csak a harcban. Amint abból a könyvből értesültem, amely ennek a népnek az eredetéről szól, ezeknek anyái mindjárt a fiúgyermekük világrahozása után „éles karddal felhasználják ezek arcát, hogy mielőtt tejet kapnának táplálékul, kénytelenek legyenek alávetni magukat a sebek elviselésének”. Ez állítás hitelességét bizonyítják azok a sebek, amelyeket az élő hozzátartozók ejtenek testükön a megholtak iránt érzett fájdalomukban. Ez istentelen gonoszok vért ontanak könnyek helyett.

Lajos király már megérkezett összetoborozott sokaságával Augsburgba, amikor jelentik azt a nem remélt, vagy inkább nem óhajtott hírt, hogy a nép ott van a szomszédságukban. A következő napon tehát a Lech folyó mentén elterülő mezőkön, amelyek hadműveletekre alkalmasak kiterjedésük folytán, összejött a két sereg.

(II. 4) Tehát még mielőtt „Aurora elhagyná Titonus sáfrányszínű ágát, a magyarok népe öldöklésre szomjasan, és vágyódva a harcra, meglepi a még ásitó keresztényeket, mert többeket a nyíl előbb ébresztett fel, mint a kiáltozás; másokat pedig, akiket ágyukban dőfték keresztül, sem a zaj, sem a sebek nem ébresztettek fel, mivel előbb szállott el belőlük a lélek, mint az álom. Tehát innét is, onnét is súlyos küzdelem kerekedik: a türkök hátat fordítva, mintha megfutamodnának, serényen kilőtt nyilaikkal igen sokat leterítenek. A lenyugvó nap már hét órát mutatott, és a hadiszerecsé még Lajos részének kedvezett, amikor a türkök, minthogy nem ravaszság nélkül valók, szemtől szembe cselet vetnek és futást színlelnek. Amikor a király népe, a cselvetést nem sejtve, a legerősebb lendülettel üldözőbe veszi őket, a lesben állók minden oldalról előjönnek, és megsemmisítik a győzteseket azok, akiket már legyőzötteknek véltek. A király maga is csodálkozik azon, hogy ő, a győztes legyőzötté vált, és a nem sejtett csapás még súlyosabbá válik számára. Bizony, az ember láthatta volna a cserjéseket és mezőket szerteszéjjel hullákkal borítva, s a patakokat és folyókat vértől vörösleni. Ekkor még a lovak nyerítése és a kürtök harsogása is a futókat rémítette és az üldözőket egyre inkább ösztönözte.

(II. 5) A magyaroknak teljesült ugyan az óhajuk, de aljas természetüket mégsem elégítette ki a keresztények ily mérhetetlen legyilkolása, hanem hogy álnokságuk dühét jóllakassák, keresztülzáguldoznak a bajorok, svábok, frankok és szászok országán, mindent felperzselve. Nem is akadt senki, aki megjelenésüket máshol, mint a nagy fáradtsággal vagy a természettől fogva megerősített helyeken bevárta volna. A nép itt jó néhány éven keresztül adófizetőjük lett.